

4 MEI LEZING: VRIJHEID

Felix Meritis, Amsterdam - 4 mei 2010

VRIJHEID OP DE BON

door Joyce Hes

Vrijheid op de bon

door Joyce Hes

Dames en heren,

Het is vandaag een bijzondere dag, 4 mei, dodenherdenking en het is voor mij, van de zogenoemde naoorlogse generatie - mijn vader overleefde de oorlog in deze stad dankzij een vals paspoort - een bijzondere eer om hier te spreken, 64 jaar na het einde van deze zo zwarte periode uit de Nederlandse geschiedenis.

Dit verleden blijft ook nu nog op ons drukken, misschien juist ook omdat we ons niet hebben kunnen bevrijden van de beklemmende gedachte dat regelzucht en administratieve orderingsbehoefte mede debet zijn geweest aan het onevenredige aantal joodse landgenoten dat is afgevoerd en nooit meer teruggekomen.

Je zou zelfs kunnen zeggen dat dit feit in ons collectief geheugen ligt opgeslagen en ik kom dit argument nog steeds tegen in publieke discussies over privacy en grondrechten, onlangs nog op een bijeenkomst georganiseerd door de jongerenorganisatie van Groen Links in de Eerste Kamer. Let wel, het waren jongeren die daarmee kwamen.

Ook komen er nog steeds nieuwe boeken en getuigenissen uit, zoals het dagboek van Klaartje de Zwarte-Walvisch: 'Alles ging aan flarden', opvallend omdat het juist geschreven is door een eenvoudige naaister, die tot in Westerbork in staat is gebleven als een buitenstaander met een scherpe waarneming te kijken naar wat haar en de haren overkwam.

Ik geef een stukje weer van haar tekst die ik voor de gelegenheid iets heb ingekort en ook van Primo Levi uit zijn boek: 'Is dit een mens', om twee verschillende ervaringen, één in Nederland zelf, één in Auschwitz, te belichten.

Klaartje de Zwarte-Walvisch:

“Op een middag op 22 maart 1943 wilde ik wat lezen op mijn balkon, toen er gebeld werd. Ik keek naar beneden en zag twee mannen staan, die mij verzochten open te doen. Ik ontsloot kalm de straatdeur.

De mannen: Wij komen van de Zentrallstelle en u moet daarheen en één van hen begon meteen het huis van onder tot boven te doorzoeken omdat hij niet wilde geloven dat het huis slechts door mij en mijn man werd bewoond. Toen hij weer naar beneden kwam dacht ik een moment dat hij me wou verscheuren. Dreigend keek hij me aan en schreeuwde: “Dus je wilt beweren dat dit huis door twee mensen wordt bewoond? Wie wil je dit wijsmaken. Nou waar zijn ze?”

Hij had kinderspeelgoed aangetroffen en kleren op de bovenverdieping.

Ik vertelde dat er vroeger mensen hadden gewoond maar dat ik alles zo had laten liggen.

“Dat is gelogen jodin,” raasde de kerel en hij beval me te gaan zitten: “Vooruit ga daar in die stoel zitten!” En hij wees me een fauteuil aan.

Vrijheid op de bon

door Joyce Hes

4-5-2010 - Felix Meritis 4 mei lezing

De vent was zo schofterig als maar kon en deed niets dan schelden, iets wat heel kalmerend op me werkte, want ik bleef staan, keek die kerel koud aan en zei: "Nee mijnheer, ik blijf staan. Nu ben ik nog in mijn eigen huis, en hier ben ik tot nog toe zelf de baas geweest.

Als ik straks mijn huis verlaten heb, hebben jullie het hier te vertellen, maar zolang ik nog hier ben, doe ik wat ik wil, dus ga ik niet zitten maar blijf staan en dat u zich zo verheft door te schreeuwen van jodin, daar kan ik om lachen."

Ik wist van mezelf dat ik lijkkleek zag maar had mijn zenuwen goed in bedwang en was beheerst in alles wat ik zei. (p. 28 en 29)."

Klaartje de Zwarte heeft de oorlog niet overleefd en is omgebracht in Sobibor.

Primo Levi over zijn ervaring in Auschwitz: "Voor levende mensen heeft elk ogenblik tijd zijn waarde, des te groter naarmate men het met een rijker innerlijk beleeft, maar voor ons vielen uren, dagen, maanden dof en altijd te traag uit de toekomst in het verleden, nutteloos dood gewicht waarvan we ons zo snel mogelijk trachtten te ontdoen. Voor ons was de geschiedenis stil blijven staan."

Wat gebeurde hier?

Hier werden niet alleen mensen vernietigd, hier werd het menselijke vernietigd.

En dat is ook het teken waarin het leven van de overlevers stond: als je het had overleefd, was dat omdat je je op een bepaalde manier had aangepast aan een onmenselijke orde omdat je ermee had leren dealen en daarmee in zekere zin je menszijn, je ziel had ingeleverd. Je voelde je schuldig dat jij had overleefd, had kunnen overleven terwijl zovelen familie vrienden bekenden waren

vermoord. Alleen de doden waren voortreffelijk, alleen zij konden als mens voortleven.

Maar niet alleen de overlevers zaten met die paradox.

Als naoorlogse generatie, ik denk niet alleen met een joodse achtergrond, vroeg je je af hoe je nog in mensen in het menszijn kon geloven na zo'n afschuwelijke uitbarsting van onmenselijkheid.

Terwijl joden door de eeuwen heen ondanks vervolgingen klonken 'Op het leven', 'lechaiem', het leven dat altijd het kostbaarste werd gevonden, was de vraag hoe kan het leven nog gevierd worden in het licht van die allesoverheersende vernietiging, de vernietiging van het menszijn zelf.

In zijn boek 'De Holocaust is voorbij' doet Avraham Burg een poging te ontsnappen aan de identificatie met, en de angst voor de totale vernietiging.

Hij vertelt de volgende anekdote:

In de Berlijnse dierentuin keek hij naar de opgesloten apen.

Energiek en speels sprongen ze van de ene tak naar de andere. Met een hand hielden ze zich vast terwijl ze met de andere naar de volgende tak grepen en zo omhoog klauterden.

Eén aap zal echter apart van de rest en mengde zich niet tussen de anderen.

Vrijheid op de bon

door Joyce Hes

4-5-2010 - Felix Meritis 4 mei lezing

Burg vroeg een langslappende oppasser wat er aan de hand was. Hij kan niet klimmen, zei hij, omdat hij bang is de tak los te laten. Als je een tak met twee handen vasthoudt kun je niet omhoog klimmen. Dat is zijn noodlot, zei de oppasser bedroefd. Hij zit de hele dag op de grond en als iemand die in de rouw is geïsoleerd van het leven om hem heen.

Burg vergelijkt de aap met Israëli's en misschien bedoelt hij hier het joodse volk. Hij zegt: we houden vast aan de herinneringen en de trauma's en die verlaten ons niet. We klampen ons vast aan de tragedie en de tragedie wordt onze rechtvaardiging voor alles. We zitten op de tak van het rouwen om het verleden en klimmen niet omhoog naar de humaniteit en het humanisme waar we thuishoren.

De Holocaust als sta in de weg voor menszijn in de volle betekenis. Want erna moest de zin en betekenis van het menszijn terug gevonden worden, geen geringe opgave. Eerlijk gezegd ben ik daar zelf ook mijn leven lang mee bezig.

In deze lezing zal ik eerst ingaan op een aantal antropologische en sociologische verklaringen van het waarom mensen elkaar zoiets aandoen om vervolgens in te zoomen op Nederland anno nu en te kijken naar ontwikkelingen die bij elkaar opgeteld een geschikte maatschappelijke voedingsbodem vormen voor aantasting van grondrechten en persoonlijke vrijheid.

Veel mensen en volken zijn min of meer bewust de mening toegedaan dat elke vreemdeling een vijand is. Meestal ligt die overtuiging ergens diep weggestopt als een sluimerend virus: ze komt alleen in losse toevallige reacties tot uiting en leidt niet tot een samenhangend gedachtesysteem, maar als dat wel gebeurt als het onuitgesproken dogma het uitgangspunt van een sluitende redenering wordt dan staat aan het eind van de keten het Lager, stelt Levi.

Deze gedachte sluit aan bij de antropologische opvatting van Levi-Strauss dat het menselijk voorstellingsvermogen op binaire tegenstellingen kan worden teruggebracht, ze vormen de basis van ons denken en komen uit ons onderbewuste voort. Door tegenstellingen te gebruiken, definiëren en classificeren we onze wereld en geven we betekenis aan de tastbare werkelijkheid om ons heen. Tegenstellingen hebben dus een functie zo lijkt het.

Anthonie Holslag werkt in zijn cultureel-antropologische studie over de Armeense genocide dat denken in tegenstellingen uit. Volgens hem waren de Armeniërs, die een minderheid vormden in het Turkse Rijk net toen dat afbrokkelde net datgene wat de Ottomanen niet waren n.l. een sterk georganiseerde groep met een centrale identiteit. Ze lieten zich duidelijk zien met hun Armeense architectuur en kerken. Ze werden volgens Holslag vanuit de identiteitscrisis van de daders als een bedreiging gezien.

De machteloosheid en politieke, economische en ideologische crisis werd als het ware op de Armeniërs geprojecteerd.

Genocide is, zegt Holslag, in die zin niet alleen het moorden en uitmoorden van een minderheidsgroep maar een strijd om identiteit.

Die identiteit wordt vervolgens in stappen de andere groep afgenomen, en die stappen zijn: identificatie van de te vervolgen groep, segregatie of isolering van de vervolgdgen, onteigening van bezittingen, concentratie en vernietiging.

Vrijheid op de bon

door Joyce Hes

4-5-2010 - Felix Meritis 4 mei lezing

Ook in het Duitsland vóór Hitler was er sprake van een identiteitscrisis die samenging met een zich emanciperende en zich manifesterende joodse bevolkingsgroep. Vervolgens werd niet alleen daar maar ook hier hun identiteit systematisch afgenomen als joodse Duitser of Nederlander maar uiteindelijk ook als mens.

Ik heb dankzij de verzameldrift van mijn vader een hele bundel anti-joodse maatregelen liggen die getuigen van dat systematische karakter.

Dat afnemen van die identiteit verhief de ander zou je kunnen zeggen en dat geeft Klaartje de Zwarte ook heel helder aan in haar getuigenis.

Volgens de filosoof Levinas biedt de confrontatie met het gelaat van de ander juist een kans. Door de echte ontmoeting met de ander, in die storing van het eigen comfortabele bestaan, kun je pas echt mens worden en krijgt je leven zin, aldus Levinas.

Vergelijk hier met de ontmoeting van Levi met de Duitse doctor Pannwitz die hem moest selecteren door middel van een soort examentje:

Hij beschrijft juist dat de blikken die werden uitgewisseld geen blik tussen mensen was maar als door een aquarium gewisseld tussen twee wezens die verschillende elementen bewonen. Het brein achter die blauwe ogen en verzorgde handen zei: "Dat onding daar voor me hoort klaarblijkelijk tot een soort die uitgeroeid moet worden. In het onderhavige geval moeten we echter eerst nagaan of het soms iets bruikbaar bevat."

Ook de socioloog Norbert Elias heeft geprobeerd het proces te begrijpen dat aan stigmatisering van de andere groep ten grondslag ligt in zijn 'Gevestigden en buitenstaanders van vlak na de Tweede Wereldoorlog'. Ik vermoed dat hij overigens niet heel gelukkig was geweest als hij had geweten dat ons beleidsmatig onderscheid tussen autochtonen en allochtonen dat nog steeds tot grote misverstanden leidt aan zijn theorie was ontleend.

Ook Zygmunt Baumann heeft in zijn boek over modernisme en de Holocaust veel bijgedragen aan begrip over het karakter van de Holocaust die vaak werd geweten aan barbarij en een dieptepunt in de beschaving, terwijl hij juist het modernisme verantwoordelijk houdt. Ik kom daar nog op terug.

De vraag waar wij ons hier mee bezighouden is: Hoe kunnen we enerzijds lessen trekken uit het verleden, zonder te vervallen in een angstige of met schuld beladen levenshouding. Of omgekeerd ervoor te waken dat we ons totaal niets meer aan dat verleden gelegen laten liggen?

We zoomen in op Nederland anno 2009 en 2010 en nemen een aansprekend voorbeeld, eigenlijk twee, met in gedachten het door de Nederlandse ambtenaar Jacob Lentz al in 1933 ontwikkelde persoonsbewijs en de centrale rol die dit Ausweiss betekende in bezettingstijd.

Op 21 september 2009 begon ik een column voor de website van het Platform Burgerrechten onder de titel 'Dieptepunt: het is vandaag een zwarte dag voor Nederland. Vanaf vandaag worden alle burgers vanaf 12 jaar als "verdacht" beschouwd door de eigen overheid.'

Vrijheid op de bon

door Joyce Hes

4-5-2010 - Felix Meritis 4 mei lezing

Op deze datum trad de nieuwe Paspoortwet in werking die burgers van dit land verplicht om vier vingerafdrukken af te geven, die op den duur worden opgeslagen in een centrale databank waarvan de bedoeling is dat politie en Openbaar Ministerie en de AIVD daar onder bepaalde voorwaarden gebruik van kunnen gaan maken.

Volgens de regering was Nederland hiertoe verplicht door een EU-verordening, maar daar is slechts bepaald dat het gaat om reisdocumenten, om twee vingerafdrukken en daar is ook geen sprake van een opslag in een centrale databank, laat staan dat die oneigenlijk gebruikt zou kunnen worden voor opsporing en informatie.

Deze verordening gaf dus de mogelijkheid, naast een reisdocument met vingerafdrukken, een nationaal identiteitsbewijs te creëren zonder vingerafdrukken (zie Duitsland), geen digitale opslag ook niet in een decentrale databank en twee vingerafdrukken.

Tevens was datzelfde jaar een inmiddels gelegaliseerd experiment gestart met identificatieverplichting bij de gemeenteraadsverkiezingen.

Zo kon het gebeuren dat een stel van 80 en 85 jaar ondanks een stempas en verscheidene andere pasjes onverrichter zake terugkeerde uit het stembureau omdat de voorzitter een geldig identiteitsbewijs wou zien en deze twee trouwe burgers die hun hele leven hadden gestemd en de oorlog en de willekeur van de Ausweisscontrole nog hadden meegemaakt, zich geschokt voelden door hun eigen overheid. Ze weigerden voor het eerst van hun leven te stemmen.

Een andere 84-jarige mevrouw wier paspoort twee maanden was verlopen, kon om die reden ook niet stemmen maar omdat ze haar leven lang had gestemd wou ze voor de volgende verkiezingen per se een nieuw paspoort.

Daartoe moest ze haar vingerafdrukken afgeven maar omdat ze oud was lukte dat niet best. Het werden er met veel moeite tien, die haar werden afgenomen en nadien wist ze nog niet of degenen die nu in haar paspoort werden opgenomen ook wel daadwerkelijk degenen waren die ze had afgestaan, want een verificatieprocedure vindt Binnenlandse Zaken niet nodig. Ook zij had veel moeite hiermee, voelde zich verdacht en had last van reminiscenties aan het duistere verleden.

Hoe kon dit nu in het Nederland van 2009? Zonder enig protest? Zonder dat er ook in de pers laat staan op tv veel aandacht aan werd besteed? Geen Pauw en Witteman, geen Nova? Begin jaren zeventig was er nog een heftig verzet geweest tegen de volkstelling en in de jaren tachtig, toen ik voorzitter was van de Coornhert Liga, ging de introductie van de toen nog beperkte identificatieplicht nodig geworden, aldus de toenmalige bewindslieden vanwege zwart rijden en voetbal excessen, met veel kritiek gepaard en vond met een verwijzing naar het verleden maar met veel moeite ingang.

Het was ook nog de tijd van de Stichting Waakzaamheid Persoonsregistratie van Jan Holvast. Dat was toen, maar nu.....

Hoe komt het eigenlijk dat de Paspoortwet in Nederland geen beroering heeft gewekt, overigens ook helemaal niet onder de joodse bevolking?

Hoe komt het dat zo weinig alarmbellen in deze tijd rinkelen? Ook al is er beduidend meer sprake van een bedreiging van onze klassieke en basisgrondrechten dan in de tijd dat ik voorzitter van de Coornhert Liga was?

Vrijheid op de bon

door Joyce Hes

4-5-2010 - Felix Meritis 4 mei lezing

En hoe bestaat het dat we nu in deze tijd een voorbeeld kunnen nemen aan Duitsland, een land dat regelmatig dwars ligt als het gaat om Europese regelgeving die grondrechten schendt, een land dat uitermate kritisch is t.a.v. aantasting van persoonlijke vrijheden? Dat laatste ga ik hier niet onderzoeken, wel staat vast dat in Duitsland de mogelijkheid van toetsing van regels aan de Constitutie door het Constitutioneel Hof een belangrijke stimulans is in het kritische discours.

Tot nu toe ben ik ingegaan op de vraag : 'Hoe is het mogelijk geweest dat mensen elkaar dit aandeden, welke antropologische en sociologische redenen kunnen hiervoor bestaan?' In dit tweede deel van mijn lezing wil ik nu stilstaan bij de politieke en maatschappelijke voedingsbodem waarin aantasting van grondrechten gemakkelijker kan ontstaan zonder daarmee overigens te impliceren dat we hier een situatie hebben of krijgen vergelijkbaar met de bezettingstijd.

Daar houd ik me niet met twee handen aan vast, maar ik zal u zonder hopelijk van de hak op de tak te springen, toch proberen telkens weer mee te nemen met mijn sprongen waarbij ik wel steeds terugkom op die onderste tak.

Enkele belangrijke ontwikkelingen wil ik hier noemen, ik noem ze achtereenvolgens:

- 1) De ontwikkeling naar een interventie- en controlestaat, die gepaard gaat met een naïef geloof bij politici en bestuurders in een bepaald soort utiliteit.
- 2) De legitimatieparadox en een opkomend geloof in de volkswil als uiterste basis van de rechtsstaat.
- 3) De ontwikkeling richting managerialisme en de uitschakeling van tegenkrachten zoals burgerorganisaties, professionals onafhankelijke wetenschap en rechtspraak.
- 4) De afrekencultuur met zijn accent op kosten.
- 5) Simplificering van de werkelijkheid als beeld en verharding van het discours en tot slot:
- 6) De opkomst van het binaire denken en de verdachte vrijheid van de eigen vrijheid eerst-variant en de sorteervrijheid.

Om te beginnen:

1. De ontwikkeling richting interventie en controlestaat

(zie ook het uitstekende rapport van het Rathenau Instituut over de controlestaat).

“Wie alles met wetten wil vastleggen, zal eerder tot verkeerde dingen prikkelen dan dat hij ze verbetert. Wat niet verhinderd kan worden, moet men noodzakelijkerwijs toestaan, ook al volgt daaruit dikwijls schade.”

Deze wijze woorden van Spinoza uit zijn theologisch politiek traktaat uit 1670 hadden 310 jaar later nog eens goed bestudeerd moeten worden.

Sinds de jaren tachtig is er een beweging gaande waarin het recht ook het strafrecht dat gezien werd als ultimum remedium laatste redmiddel een instrument wordt tot maatschappelijke probleemoplossing.

In een samenleving waarin er sprake was van een afbraak van het maatschappelijk middenveld en cement los zand leek te zijn geworden, gaat er een in politiek en media gehanteerde beheersbaarheidspremissie ontstaan.

En daarmee een uiterst onrealistisch beeld van wat het recht vermag of regels vermogen.

Vrijheid op de bon

door Joyce Hes

4-5-2010 - Felix Meritis 4 mei lezing

Tezelfdertijd is er sprake van een groeiende invloed van de media met name de tv op de politiek.

Wöltgens spreekt over een epideiktische ziekte, die de politiek op een toneelmatige wijze reduceert tot een permanente wedstrijd, die de performance boven de inhoud van het stuk plaatst.

Dit epideiktische karakter van de politiek brengt mee dat een bewindspersoon noch emoties noch twijfels mag laten zien. Politiek bedrijven krijgt daarmee trekken van bewuste manipulatie en dat staat haaks op het bewaken van het recht en het rechtsgehalte van een samenleving (zie p 40).

Het ministerie van Justitie kreeg daardoor iets weg van een Titanic, een onzinkbaar geacht status schip zonder voldoende reddingsloepen, schreef ik in 1999 in 'Voetangels voor kopstukken' over de invloed van media en politiek op ambtsdragers bij Justitie naar aanleiding van 200 jaar ministerie van Justitie.

Inmiddels kunnen we in Nederland spreken van een ontwikkeling waarbij de laatste kabinetten onder de leiding van Balkenende opschuiven van crime- via terror-fighting naar "doing good", de grenzen worden opgeschoven van een meer afgebakend terrein waar het om strafbaar gesteld gedrag gaat, naar preventie van risicogedrag.

Preventie kan niet vroeg genoeg beginnen en dat betekent dat al bij het zgn. Kinddossier, de naïeve ouder op moet gaan letten of er niet antwoorden worden gegeven die later aan het betreffende kind kunnen worden tegengeworpen zodat deze in een Verwijsindex-
risicjongeren terecht komt, waaruit het moeilijk ontsnappen is.

Preventie heeft geen einddoel. Om met Hans Achterhuis te spreken: Het is een groeiende markt, met een onafzienbaar potentieel immers ieder sterfelijk wezen maakt crises mee, wordt aan verleiding onderworpen en lastige situaties en maakt fouten.

Maar, en daar wordt het echt tricky, waar eind jaren tachtig het nog ging over strafbaarstellen van voorbereidingshandelingen is men bij het Openbaar Ministerie al zover om ideologie, kortom gedachtegoed strafbaar te gaan stellen.

Spinoza zou ervan zeggen dat aantasting van de vrijheid van gedachtegoed een grote onveiligheid voor de staat met zich mee zou brengen.

De constatering betreffende de oprekking van het strafrecht sluit ook aan bij de oratie van Bert Jan Koops die stelt dat het strafrecht van ultimum remedium oftewel uiterste redmiddel zo is doorgedrongen in alle vezels van de samenleving dat deze samenleving zelf verdacht of gecriminaliseerd is geworden. Hij spreekt over crime society, a society with an ever larger footprint of criminal law, waarbij technologie sterk stimulerend werkt.

In zo'n situatie is de klassieke rechtsstaat, waarin de overheid het mede als zijn taak ziet de burger te beschermen tegen de eigen interventies ver te zoeken.

Maar ook de notie van de wet als moeder van de vrijheid, en rechten als eindpunt van een maatschappelijke strijd zoals de strijd om het recht op rechtsbijstand, de vervolmaking van de verzorgingsstaat is in die situatie verleden tijd.

'Recht gaat op de bon', zo heb ik in 1991 geschreven in de afscheidsbundel van Algra naar aanleiding van de herziening van de WAO. Rechten worden gezien als kostenpost.

Vrijheid op de bon

door Joyce Hes

4-5-2010 - Felix Meritis 4 mei lezing

Het gaat om plichten, verantwoordelijkheden van de burger, terwijl de interventies of rechten van de staat toenemen. Duidelijk is er ook een verschuiving waarneembaar van macht en invloed van bepaalde ministeries naar andere ministeries.

Afbraak van de welzijnssector na de Markt van welzijn en geluk van Achterhuis, gaat gepaard met meer invloed voor Justitie en Binnenlandse Zaken b.v.

Zo is het opbouwwerk inmiddels zo goed als afgebroken, terwijl in Rotterdam en Den Haag teams van ambtenaren huiszoekingscontroles doen vanuit de behoefte achter de voordeur te kijken en o.a. te checken of er niet gefraudeerd wordt.

Wat dat betreft is er een wet in de maak die aan deze praktijken van huisvredebreuk voor alle gevallen dat er sprake is van enige sociale voorziening zoals onder meer, kinderbijslag, AOW een legale basis geeft. Denkt u even terug aan Klaartje de Zwarte Walvisch?

U zegt wel dat u hier met zijn tweeën woont...

Deze oververhitting van verwachtingen t.a.v. ingrepen door de overheid als oplossingsmechanisme voor maatschappelijke problemen sluit aan bij twee noties.

Ik noem de notie van positieve vrijheid, zo genoemd door Isaiah Berlin.

Negatieve vrijheid is de ruimte die het individu, de persoon wordt gelaten om juist zijn eigen leven te leiden, het recht om met rust te worden gelaten zoals Kuitenbrouwer het noemt, vrijheid van positieve vrijheid de vrijheid zichzelf te verwerkelijken, maar niet alleen zichzelf maar ook de wereld, vrijheid tot.

En juist dat laatste kan tot ingrijpen leiden dat desastreuze gevolgen kan hebben voor betrokkenen.

Daar zijn in het huidige beleid ook diverse voorbeelden van.

Ter Horst verklaarde in haar dispuut met Kuitenbrouwer nog onlangs dat de Verwijsindex risico-jongeren met etnische connotatie, uitsluitend is gemaakt om jongeren in de toekomst een beter leven te laten geven.

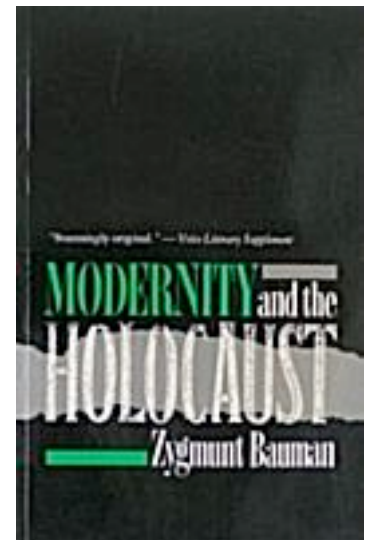
In de praktijk kan er sprake zijn van onterechte stigmatisering die een jongere zijn hele leven kan achtervolgen. Een jongere die zich wendt tot een hulpverlener kan dus om die reden al in deze Verwijsindex terecht komen.

Deze social engineeringontwikkeling sluit aan bij de analyse van Baumann, die in 'Modernity and the Holocaust' de Holocaust een uit de hand gelopen bijproduct noemt van de moderne neiging een volledig ontworpen en gecontroleerde wereld te scheppen.

Baumann heeft het over moderne genocide als een tuinmanstaak, alle handelingen in die geconstrueerde tuin zijn instrumenteel terwijl de objecten van handeling alleen worden beoordeeld vanuit hun bijdrage tot het resultaat. Onkruid dat als onkruid is gedefinieerd wordt uitgeroeid.

Wayne Morrison wijst er in 'Jurisprudence from the Greeks to post-modernism' op dat het nationaal-socialisme werd bekendgemaakt als de biologische wil van het Duitse volk of als biologische politiek.

De nationaal-socialisten keken naar hun eigen volk maar ook het volk van Europa als beplanting, overwoekerd door onkruid. Het ging erom de rotte planten eruit te halen, de oncorrigeerbaren te isoleren, de zieken te steriliseren en de onzekere varianten over te planten of te onderdrukken.

Vrijheid op de bon

door Joyce Hes

4-5-2010 - Felix Meritis 4 mei lezing

Het eindproduct zou dan een nieuw biologisch houdbaar en goed geordende Europese gemeenschap zijn. Dit programma zou moeten worden gerealiseerd door euthanasie, deportatie, germanisering en tenslotte verdelging van al die groepen mensen die waardeloos of gevaarlijk werden genoemd.

Nazi-theoretici hadden het over biocratie als gelijkwaardig aan theocratie, een staat die zich bezighoudt met zuivering en revitalisatie. Daarom was het ook noodzakelijk dat de mensen zonder reserve ter beschikking van de staat werden gesteld, die de volledige controle macht heeft.

Overigens even een sprongetje: "Iedereen tbs" kopt een stuk in de Groene Amsterdammer van begin 2006, waarin ervoor wordt gewaarschuwd dat na vier jaar maatregelen in het kader van terrorismebestrijding wij allemaal in beginsel ter beschikking van onze regering staan. In zo'n maatschappelijk bestel wordt de volkswil gelijk gesteld met de staat, de staat met de partij en de partij met de leider. Wetten en regels zijn in die ideologie bevelen van de leider, de zgn. bevelstheorie in het recht.

Zover is het bij ons gelukkig niet, maar het utiliteitsdenken neemt hier en daar wel riskante vormen aan. Als het maar werkt wordt er dan gezegd bij maatregelen die weer nieuwe en verstrekkende bevoegdheden aan de staat, politie en justitie en vaak ook geheime diensten geven.

Of er een noodzaak tot deze maatregelen bestaat, een vereiste van onze grondwet wanneer grondrechten worden geschonden, daarvan rept men niet.

Dit utiliteitsdenken kenmerkt zich bovendien door een geloof in een bepaald soort utiliteit bij veel bestuurders en politici van het ogenblik. Maatregelen die centralistisch zijn, technocratisch en instrumentalistisch met vaak een sterk accent op controle en of repressie hebben in dit type utiliteitsdenken de voorkeur.

Maak een centrale databank of één liefst digitaal loket en alle problemen zijn opgelost van kindermishandeling, medische fouten, gebrek aan transparantie in de zorg of te hoge kosten tot en met generale preventie bij kinderen die van kattenkwaad en een criminele carrière worden afgehouden doordat ze hun DNA moeten afgeven.

Poortjes, bodyscans, pasjes, camera's, automatische nummerbordherkenning, noem het maar op, ze zouden de samenleving een stuk veiliger moeten maken, maar is dat ook zo? Waarom wordt aan onderzoek dat hier een vraag bij plaatst zo weinig aandacht besteed? En waarom worden al die wijze lessen uit het verleden van b.v. Frans Denkers die erop wees dat dit type oplossingen een samenleving alleen maar geanonimiseerder maakt en dus onveiliger, genegeerd?

Neem ook het CDA, privacyschenner bij uitstek als we de Privacybarometer mogen geloven, in die partij heerst een merkwaardig opgewekt idee van het effect van de inmiddels enorme sale aan dat type maatregelen die zijn en worden opgelegd.

Luister naar Donner en Balkenende maar ook een Eelco Brinkman die absoluut overtuigd is van het heil van het Elektronisch Patiëntendossier.

Soms vraag ik me zelfs wel eens af of er misschien toch iets Goddelijks schuilt in een liefst centrale databank. Ik weet het antwoord niet maar je zou het bijna gaan geloven!

Vrijheid op de bon

door Joyce Hes

4-5-2010 - Felix Meritis 4 mei lezing

Maar er is nog iets anders aan de hand.

Onlangs las ik in het Parool dat bij de onderhandelingen over een nieuw college in Amsterdam Groen links had moeten inleveren omdat het preventief fouilleren in de stad werd uitgebreid.

Dat is interessant: preventief fouilleren is niet een noodzaak die moet worden aangetoond omdat er sprake is van een grondwettelijke inbreuk, nee het is onderwerp van een machtsstrijd tussen partijen. De VVD wint met dit onderwerp.

Ik kom hiermee op een tweede tendens:

2. De legitimatieparadox en het geloof in de volkswil

We kunnen op dit moment spreken van een legitimatieparadox en het geloof in de volkswil.

Louise Arbor, voormalig Hoge Commissaris voor de mensenrechten van de VN, toont in haar lezing over nooit meer Auschwitz overtuigend aan dat er sinds de Tweede Wereld oorlog en de Holocaust en de aanneming in 1948 van de Universele Verklaring van de rechten van de mens nog nooit zoveel landen bij zoveel internationaal rechtelijke regels ter bescherming van de (kwetsbare) mens zijn aangesloten.

Een stelsel wat er nog niet was ten tijde van de Holocaust, dat ook de bedoeling had een dergelijke uitwas te voorkomen.

Tegelijkertijd lijkt het wel alsof dit grondwettelijk en mensenrechtelijk stelsel dat de basis van ons rechtsstelsel vormt in Nederland niet meer als zodanig wordt ervaren.

Misschien verkopen we het als exportartikel maar binnenlands is het de vraag of deze basis door de politieke en bestuurlijke elite nog als zodanig wordt ervaren of dat de zogenaamde volkswil als bepalend wordt gezien.

In het gegeven voorbeeld van preventief fouilleren gaat het iemand als Fred Teeven erom of hij als crime fighter scoort bij het publiek, een gezaghebbend en kritisch arrest van het Europese Hof voor de rechten van de mens zal hem zo een zorg zijn.

Maar ik mag u ook wijzen op het commentaar van Ger Groot op het arrest van de Hoge Raad inzake de SGP en de discriminatie van vrouwen. Volgens Ger Groot is er hierbij sprake van aantasting van de volkssouvereiniteit, omdat de HR zegt dat ook voor de SGP een door Nederland geratificeerd verdrag geldt.

Ook Paul Frissen schaarde zich in het koor van verontwaardigde mannelijke professoren en commentatoren.

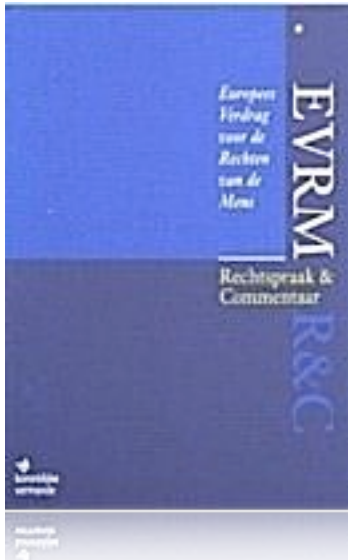
Luuk van Middelaar introduceert in dat verband het begrip 'publieke vrijheid' naast positieve en negatieve vrijheid, een soort ordeningsprincipe waarop de anderen uiteindelijk gebaseerd zijn en voegt er meteen aan toe dat in Frankrijk meisjes op school geen hoofddoekje mogen dragen omdat dit ordeningsprincipe de "citoyen" is.

Ik zou willen zeggen, juist daarvoor hebben we nu net de Grondwet en internationale verdragen om ons via interpretatie van rechters duidelijk te maken waar de grenzen liggen, wanneer iets discriminatie is en wanneer een blijk van opvoeding tot burgerschap.

Vrijheid op de bon

door Joyce Hes

4-5-2010 - Felix Meritis 4 mei lezing

Opvallend is bij de ex-minister Guusje Ter Horst dat zij bij de keuze veiligheid of privacy niet de Grondwet laat prevaleren waarin het recht op privacy uitdrukkelijk wordt beschermd en veiligheid niet evenmin als het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens, maar een onderzoek van het Wetenschappelijk Documentatiecentrum van Justitie waaruit bleek dat 70 procent van de bevolking veiligheid uiteindelijk belangrijker vond dan privacy.

Overigens is het wel opvallend dat we t.a.v. Europese en internationale recht en regelgeving als het zo uitkomt bij afbraak van privacy en grondrechten het braafste jongetje van de klas zijn, zie de bewaarplicht of de paspoortwet daar doen we dan nog een schepje bovenop, maar als het niet uitkomt, b.v. een uitspraak van het Comité voor sociale rechten over

asielzoekerskinderen die op straat worden gezet of andere uitspraken van het Europese Hof voor de rechten van de mens, dan worden die ervaren als doorkruising van beleid.

Even nog samenvatten: als voedingsbodem heb ik genoemd: een ontwikkeling richting interventie en controlestaat die gepaard gaat aan een naïef geloof in een bepaald soort utiliteitsdenken en een opkomend geloof in de volkswil tegenover aanvaarding van het gezag van de Grondwet, geratificeerde internationale verdragen en gezaghebbende internationale mensenrechtenrechtters en commissies.

3. Het managerialisme, productgerichtheid en de uitschakeling van tegenkrachten

Er is een tijd geweest dat we in Nederland tegenkrachten van de overheid subsidieerden, we noemden dat toen repressieve tolerantie.

Waarom deden we dat? Omdat op die manier ongenoegens van de bevolking konden worden gekanaliseerd, in democratische banen worden geleid, hetgeen ook voordelen bood omdat participerende burgers zich meer betrokken voelden en een goede gesprekspartner van de overheid bleken met als uitkomst kwaliteitsverbetering van besluiten.

In het boek over Wil van de Leur en de geschiedenis van het opbouwwerk, 'Wilsbeschikkingen', laten we dat uitgebreid zien.

Ook de universiteit was nog broedplaats van ideeën en maatschappijkritiek.

Dat kon toen nog, het werd ook hogelijk gewaardeerd als je maatschappelijk betrokken was en je je kritisch opstelde. Wetenschap bedrijven werd nog gezien als een vorm van onafhankelijk kritisch denken.

Ook professionaliteit werd belangrijk geacht evenals discretionaire bevoegdheid.

Het was een tijd waarin vertrouwen werd gesteld in de autonomie van professionals zoals bv. leraren, politieagenten, rechters, wetenschappers.

Zij werden in staat geacht in hun werk zelf afwegingen te kunnen maken waarbij ethiek en het verantwoordelijk omgaan met morele dilemma's een belangrijke rol speelde.

Inmiddels heeft allang het managerialisme zijn intrede gedaan in vrijwel alle sectoren: universiteit, welzijnssector, politie, rechterlijke macht, onderwijs en gezondheidszorg.

Vrijheid op de bon

door Joyce Hes

4-5-2010 - Felix Meritis 4 mei lezing

Het gaat hier om een managementopvatting waarbij de dienstverlenende non-profit organisatie qua management wordt behandeld als een willekeurig commercieel bedrijf op de vrije markt.

Er is sprake van een fixatie op meetbare en controleerbare activiteiten en dat betekent dat zuinigheid en efficiency de boventoon gaan voeren, dat medewerkers weinig ruimte en discretionaire bevoegdheid meer krijgen en dat waarden als billijkheid, rechtvaardigheid of rechtmatigheid zich in de praktijk moeilijk met deze denkwijze laten verenigen. Doelen, criteria, gewenste resultaten worden van bovenaf bepaald hetgeen dus weinig ruimte laat voor processen en initiatieven van onderop.

Een voorbeeld is de Diagnose Behandel Combinatie-praktijk, waarbij de arts en nu ook al twee jaar de psychotherapeut zijn beroepsgeheim moet doorbreken en op straffe van hoge boetes vertrouwelijke gegevens door moet spelen aan de Nederlandse Zorg Autoriteit.

Deze gegevens komen in een databank, waaruit ook andere organisaties kunnen putten en dat alles vanuit de behoefte aan controleerbaarheid en transparantie.

De politie moet bepaalde doelen halen n.l. een bepaalde hoeveelheid uitgeschreven bonnen of proces verbalen, een praktijk die haaks staat op wat de burger van de politie verwacht n.l. handhaving van de openbare orde en hulp aan hen die dat behoeven, niet zoveel mogelijk bonnen schrijven.

Professionals worden zo een soort ambtenaren en ambtenaren worden zo gereduceerd tot productmedewerkers.

Nadruk op kwaliteit wordt nadruk op kwantiteit, denken in betrekkingen wordt denken in producten, subjecten worden objecten.

Dat alles betekent ook dat het zogenoemde andere verhaal weinig kans meer krijgt, daar is geen ruimte meer voor, maar dat wordt vaak ook niet meer getolereerd.

Zo krijgen de nationale ombudsman of de voorzitter van het College van Bescherming van Persoonsgegevens het moeilijk als ze te kritisch worden naar het oordeel van bepaalde bewindspersonen.

Dit sluit aan bij een zogenoemde:

4. Afrekencultuur

Alles wordt omgezet in kostenplaatjes ook waar dit nauwelijks te doen valt, zeker niet op een wetenschappelijke basis, bv. hoeveel kosten buitenlanders?

Jongeren zijn in dat type denken een risicofactor geworden en ouderen eveneens een kostenpost. D.w.z. dat ook de waarde van menselijke activiteiten vrijwel nog uitsluitend wordt beoordeeld aan wat het oplevert financieel.

Maatschappelijk relevant of fundamenteel onderzoek dat weinig oplevert wordt zo schaarser evenals achtergrondjournalistiek.

Vrijheid op de bon

door Joyce Hes

4-5-2010 - Felix Meritis 4 mei lezing

5. Simplificering van de werkelijkheid

Er zijn twee manieren van optreden, n.l. soft of hard en hard wordt vereenzelvigd met ballen dus goed, verharding van standpunten, one-liners en demagogisering gekoppeld aan hetzuchtige toestanden bepalen de sfeer vaak met name alweer op de televisie wanneer het over maatschappelijke en politieke onderwerpen gaat.

Over juridische aspecten, grondrechten wordt met mondjesmaat informatie verstrekt want dat wordt al gauw te moeilijk gevonden voor het publiek. Zo scoorde indertijd de leus van Wiegel: 'Liever twee op 1 cel dan 1' ten onrechte buiten een heel stuk beter dan de complexe en genuanceerde beschouwingen van Louk Hulsman, mijn promotor en leermeester over criminaliseerbare gebeurtenissen.

Mensen als Fred Teeven en Geert Wilders doen het goed in een dergelijke context. In Vrij Nederland van april werd ook geschetst hoe Wilders radicaliseerde tijdens een proces van popularisering door het doen van steeds extremere uitspraken.

Terwijl dit soort uitingen steeds meer aandacht krijgen en "scoren" is er veel minder belangstelling voor onaangename waarheden die bovendien ingewikkeld zijn. De enige programma's die hier nog wat aan doen: Netwerk, Nova, Zembla worden voorzover ik begrijp opgeheven.

Uiteindelijk krijg je zo ook volstrekt onvoldoende inzicht in de afbraak van grondrechten, het inzicht huppelt ver achter de feiten aan.

Tot slot:

6. Het binaire of wij/zijdenken neemt krasse vormen aan

Zo kras dat het begrip 'vrijheid' zelf verdacht is geworden.

Ik heb dat in de brochure van Felix aangegeven, het gaat bij die verdachte vorm van vrijheid zoals ook in de PVV tot uiting komt om uitsluitende vrijheid, vrijheid van de ene groep ten koste van die van de andere oftewel de eigen vrijheid eerst variant.

Een dergelijke opvatting van vrijheid staat haaks op de gedachte dat de toetssteen voor een democratische rechtsstaat juist de mate van vrijheid is die is toegekend aan minderheden. Maar een subtielere vorm van verdachte vrijheid die eigenlijk ook berust op het binaire denken is de zgn. sorteervrijheid, die gepaard gaat met een uitgebreid informatiesysteem het SIS, identificatieplicht en biometrische pasjes.

Wat hier eigenlijk aan de hand is, is dat we "de bokken van de schapen" aan het scheiden zijn oftewel een systeem ontwikkelen waarbij de gedachte is dat de gemiddelde (blanke) Nederlander behorend tot een (onverdachte) bevolkingsgroep niet veel hinder zal ondervinden van die pasjes en daarentegen veel vrijheid en bescherming van zijn have en goed tegenover die wel verdachte (andere) bevolkingsgroepen die zich onderscheiden door kleur, afkomst, en sociaal economische statuspositie. Een bepaalde vorm van selectie dus.

Vrijheid op de bon

door Joyce Hes

4-5-2010 - Felix Meritis 4 mei lezing

Lau Mazirel, naar wie nog een brug in Amsterdam is genoemd heeft deze vorm van selectie ooit een sorteermachine genoemd. Zij verzette zich helaas tevergeefs tegen de introductie van het persoonsbewijs indertijd.

Ook hier weer lijkt de vrijheid van de één samen te gaan met de onvrijheid van de ander. De identificatieplicht met zijn steeds verdergaande eisen ten aanzien van het afstaan van lichaamskenmerken en zijn steeds sterker eraan gekoppelde burgerrechten heeft als functie de “goedwillende” cliënt van zorgsystemen, verzekeraars, of afnemer van diensten als onderwijs, financiële en andere diensten van bedrijven en de overheid, van de “kwaadwillende”, “fraudebeluste” en “criminele” bevolkingsgroep te scheiden (die hier eigenlijk niet thuis hoort en waar we veel last van hebben).

Dit denken in twee soorten mensen, namelijk de goede, nette en de kwade, slechte, met de daarbij horende kenmerkende stereotyperingen en de bijpassende controle en uitsluitingsmechanismen is buitengewoon riskant heeft de geschiedenis ons geleerd maar heeft op dit moment in Nederland tevens als netto effect dat niemand meer wordt vertrouwd. Metaforisch gesproken kun je zeggen dat de controle en selectiezeef die over onze samenleving wordt gelegd om de afwijkingen eruit te zeven in feite werkt als een subtiel net voor iedereen als verdachte burger.

Tot slot:

Ik heb voor u een aantal ontwikkelingen in kaart willen brengen zoals:

- 1) de ontwikkeling naar een interventie en controlestaat, die gepaard gaat met een naïef geloof van bestuurders en politici in een bepaald soort utiliteit
- 2) de legitimatieparadox en een opkomend geloof in de volkswil als uiterste basis van de rechtsstaat
- 3) de ontwikkeling richting managerialisme en de uitschakeling van tegenkrachten zoals burgerorganisaties, professionals onafhankelijke wetenschap en rechtspraak
- 4) de afrekencultuur met zijn accent op kosten
- 5) simplificering van de werkelijkheid als beeld en verharding van het discours en tot slot
- 6) de opkomst van het binaire denken en de verdachte vrijheid van de eigen vrijheid eerst variant en de sorteervrijheid.

Tja, dames en heren, het is geen vrolijk verhaal geworden en u hoeft zich niet te verbazen als aan het eind van dit verhaal de persoonlijke vrijheid van het individu het moet ontgelden.

Vrijheid op de bon

door Joyce Hes

4-5-2010 - Felix Meritis 4 mei lezing

In de Paspoortwet culminereren een aantal elementen:

De burger wordt zodanig gewantrouwd dat hij in principe als verdacht wordt bestempeld, zijn lichaamskenmerken worden hem symbolisch afgenomen, delen van zijn identiteit verdwijnen uit zijn zicht en kunnen door anderen worden gebruikt en misbruikt (zie mijn these over identiteitsontneming) met de bedoeling dat de rotte appels op deze wijze worden uitgeselecteerd (zie boven).

Het is de angst voor de ander, het binaire denken dat ons tot dit type verregaande maatregelen brengt. En het is natuurlijk voor politie, OM en AIVD altijd makkelijk de beschikking te krijgen over zo'n databank met biometrische gegevens van de hele bevolking (function creep).

Juridische of rechtsstatelijke fundering speelt bij dit type wetgeving nauwelijks enige rol, het gaat om het doel: identificatie en criminaliteits- en terrorismebestrijding.

De risico's van opslag n.l. het illegale of onjuiste gebruik zijn voor de overheid irrelevant, de burger is immers geen subject maar

object een ding geworden of wellicht een riskant lichaam, dat je niet kunt vertrouwen. Het is hier niet de jood maar het menszijn zelf, de autonomie van de persoon en de persoonlijke vrijheid die onder schot komt.

En wellicht heeft dat te maken met het feit dat aldus Abraham Heschel juist die uniciteit van de mens ons voor een raadsel stelt en dat die onvoorspelbaarheid het niet weten waar je als mens en ten opzichte van een ander mens aan toe bent een bron van angst kan zijn. Maar ook geldt: als de mens niet meer dan menselijk is is hij minder dan menselijk. Zijn positie is die van constant weifelen, omhoog vliegen of omlaag vallen, constante bestendige menselijkheid bestaat niet.

En juist hierin toont de mens zijn menselijkheid. Liever een weifelende redelijkheid dan een overtuigende redeloosheid, wie dat zei weet ik niet maar het is een mooie uitspraak. Belangrijke wijze mensen en ethici, ik noem hier Spinoza, Kant, in onze tijd: Buruma en Baumann wijzen niet voor niets op het belang van de mogelijkheid te twijfelen, van zich te beperken, van het stilstaan bij dilemma's en zeker geen totale oplossingen na te streven, maar daarvoor is nodig dat we de ruimte hebben en krijgen de ruimte om te vallen en op te staan, fouten te maken en daarvan te leren, de ruimte mens te zijn en dan valt er wat te vieren!

Het zelf loopt altijd gevaar om in anonimiteit onder te gaan om een ding te worden. Vieren is het unieke van het ogenblik overpeinzen en het unieke van het zelf beklemtonen (Heschel: Wie is de mens, p 129).

Maar ook het verzet, de moed niet in anonimiteit onder te gaan is een optie. Zo verzette de helaas recent overleden Aäron Boudewijn zich tegen de Paspoortwet en zo kreeg ik net dezer dagen een mailtje van iemand die zich in een civielrechtelijke procedure wilde voegen en desnoods zonder ID bewijs leven met alle consequenties van dien, refererend aan een tante en grootouders van hem die in Sobibor waren omgekomen.

Vrijheid op de bon

door Joyce Hes

4-5-2010 - Felix Meritis 4 mei lezing

Ik wil eindigen met een gedicht dat ik schreef ter gelegenheid van het overlijden van mijn grote vriend en leermeester Louk Hulsman die een enorme liefde voor tuinieren had alleen op een heel andere manier dan ik in mijn lezing hierboven heb genoemd, hij hield bij uitstek van diversiteit en wat bij anderen onkruid werd genoemd vond hij juist prachtig.

De papaver bloeit
purperen pracht bedwelmend
maar ook viooltjes

in jouw tuin tapijt
van kleur witte sneeuwkllokjes
en rood van klapproos

duizend bloemen
en niet één verdringt de ander
jouw Hof van Eden

en zo kokkerel
je ook/kruidentovenaar
en strooit met knoflook

en zwaait de scepter
in jouw keuken en verjaagt
betuttelende vrouwen

tot de schemer valt
en de glazen tinkelen
engeltjes de tong

strelen/hemels maal
bereid door magische handen
tijdloos momentum

dan vertrek je weer
nooit toerist maar reiziger
tast de wereld af

verkondigt je leer
die alleen maar boodschap is
“wees mens in vrijheid”

en zo zoek je ook
en vindt je mooie plekjes
die vereeuwigen je

later laat je zien
waar je geweest bent en wie
je hebt ontmoet daar

hoe mooi de wereld is
hoe interessant mensen
hoe fijn te leven

En je sluit me in
je armen/hoog in de lucht
gooi je kinderen

wijst hen geheimen
je draaideurkast/hangmatten
en je vergaderbad

overal ben je thuis
overal is het wonder
overal leef je

Op het leven, Louk
Op het leven

**Joyce Hes,
Amsterdam, 4 mei 2010**

